

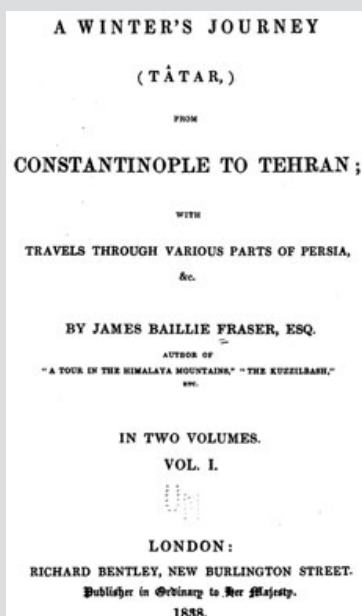
گزارش دومین سفر فریزر به استرآباد

سفر زمستانی

تألیف جیمز بیلی فریزر (۱۷۸۳-۱۸۶۵)

نویسنده و مترجم: مهناز بغیری *

طبق روال شماره‌های پیشین، در هر شماره از فصل‌نامه‌ی میرداماد یکی از سفرنامه‌های مربوط به استرآباد معرفی خواهد شد. همان‌طور که در شماره‌ی قبل (فصلنامه شماره‌ی ۴) عنوان شد، جیمز بیلی فریزر اسکاتلندی تبار، به دلایل شخصی و همچنین مأموریت از سوی دولت بریتانیا بارها به ایران سفر کرد. که محصول این سفرها، گزارش‌های متعددی در قالب سفرنامه و نیز چندین رُمان تاریخی است. یکی از مهم‌ترین سفرنامه‌های او در حوزه‌ی ایران‌شناسی، شرح دومین سفرش به ایران است، که به نام «سفر زمستانی»، از مرز ایران تا تهران و دیگر شهرهای ایران» خوانده شده و به «سفر زمستانی» مشهور است.

* کارشناس ارشد
آموزش زبان
انگلیسی

نام اصلی این سفرنامه «سفر زمستانی (تاتار) از قسطنطنیه تا تهران؛ به همراه سفرهایی به نقاط مختلف ایران»^۱ است. در این سفرنامه که در سال ۱۸۳۸ در لندن منتشر شد، فریزر شرح ماجراهای سفر خود به ایران را، که در سال ۱۸۳۳ شروع و ۱۸۳۴ به پایان رسید، به رشته تحریر درآورده است. این سفر زمانی شروع شد که نویسنده گمان می کرد روزهای سفرش به پایان رسیده و دیگر می تواند در خانه ی خود به استراحت بپردازد. اما دوباره پای در راه سفر گذاشت، در سفری زمستانی به سرزمینی که پیشتر در ایام جوانی بدانجا سفر کرده بود. شرح این سفر در دو جلد نگاشته شده و هر جلد مشتمل بر بیش از ۳۵۰ صفحه است. این سفرنامه ی دوجلدی شامل توصیف سفر تاتاری او به تهران و پیشروی اش به سمت خراسان، مازندران، ... تا تبریز است. جلد اول این سفرنامه در قالب ۸ نامه به یک دوست یا همسر نگاشته شده، که اولین نامه شامل توضیحات او از ترک لندن و رهسپار شدنش به سوی اتریش است. نامه ی دوم در مورد گذشتن وی از مجارستان در مسیرش به سوی شرق، و نامه ی سوم در مورد سفر وی در صربستان، که در آن زمان ضمیمه ی امپراتوری عثمانی بوده است، تا رسیدنش به قسطنطنیه. نامه ی چهارم به دیدار وی از قسطنطنیه می گذرد و در نامه ی پنجم به شرح سفر ارمنستان پرداخته است. نامه ی ششم و هفتم در مورد اتفاقات سفر فریزر در ترکیه و رسیدنش به ایران است. و در نهایت نامه ی هشتم و پایانی این جلد شامل جزئیات سفر وی از تبریز تا تهران و رخدادهای آن است.

جلد دوم این سفرنامه در قالب ۱۷ نامه تنظیم شده است. در نامه های اول، دوم و سوم این جلد، فریزر در مورد دیدارش از تهران و ری، ملاقاتش با افراد مختلف و رخدادهای مهم نوشته است. نامه ی چهارم مربوط به ترک تهران و حرکت به سمت فیروزکوه و شه میرزاد است. در نامه ی پنجم می توان جزئیات سفر به سمت شاهرود و تماشای مراسم تعزیه در محرم را خواند. نامه ی ششم در مورد دیدار با افراد مختلف در مسیر سبزوار است و طبق مندرجات نامه ی هفتم و هشتم، فریزر از سبزوار به مشهد رسیده و اتفاقات آن جا و دیدارش با افراد مختلف را روایت کرده است. موضوع نامه های نهم تا یازدهم نیز پیرامون سفر فریزر در خراسان است. اما در نامه ی دوازدهم داستان عظمت وی به سمت مناطق شمالی، از جمله [دشت] گرگان را می توان خواند. در نامه ی سیزدهم فریزر که اکنون به دشت گرگان رسیده، با دقت تمام از دیدارش با مردم این ناحیه، به خصوص ترکمن ها، سخن گفته است. وی در نامه ی چهاردهم رخدادهای مسیر سفرش به تهران را که از نوده، تاش، شاهکوه، چشمه علی و ... گذشته شرح داده است. او پس از رسیدن به تهران، بیمار شده و مدتی در بستر بیماری بود. اما بعد از رهایی از بیماری، تهران را به مقصد آمل ترک کرد، که در نامه ی پانزدهم و شانزدهم می توان شرح سفر وی از تهران تا مازندران و از آن جا به رشت را خواند. در آخرین نامه، که نامه ی هفدهم است، فریزر وقایع سفرش از رشت به تبریز را بیان کرده است.

A Winter's
Journey (Tatar.) from
Constantinople
to
Tehran; with travels
through various parts of
Persia

مسیر و اما

یکی از نقاط قوت فریزر در این سفر، جایگاه وی به عنوان یک دیپلمات بریتانیایی است. چرا که وی در این جایگاه با فتحعلی شاه، محمدشاه، قائم مقام فراهانی و سایر شاهزادگان، صاحب منصبان درباری، امیران، سرداران و حاکمان محلی ملاقات و مصاحبت داشته و چنان که در سایر سفرنامه‌ها کمتر دیده می‌شود، وی در این سفرنامه نکاتی را در مورد شخصیت‌های تراز اول کشور و حکام محلی و شرح ملاقات خود با آن‌ها بیان کرده است. همان‌طور که مشخص است، این گروه از کتاب‌ها و سفرنامه‌های جیمز بیلی فریزر، پیرامون ماجرای سفر وی در ایران است که در آن‌ها به توصیف بلاد، قرا و قصبات ایران زمان قاجار و شرح مسائل زندگی مردم در این دوره پرداخته است. اهمیت سفرنامه‌های فریزر در شناخت ایران دوره‌ی قاجار در این است که متن سفرنامه‌های او، ممزوجی از شرح سفر یک سیاح، و گزارش‌های دقیق یک فرستاده‌ی دیپلماتیک دولت بریتانیا در ایران است. علاوه بر این سفرنامه‌های وی که شامل نقاشی‌ها و اسکیس‌های زیادی از دیده‌هایش از مناطق مختلف ایران است، از مآخذ تصویری بسیار معتبر در مورد ایران زمان قاجار به شمار می‌رود. اهمیت این سفرنامه در حوزه‌ی مطالعات سرزمین استرآباد و گرگان در این است که وی در این سفر بار دیگر مناطق شمالی ایران را پیموده و به سبب علاقه‌اش به زندگی ناشناخته‌ی ترکمن‌های شمال ایران، از میان قبایل ترکمن گذشته تا شاهد اوضاع اجتماعی و شیوه‌ی زندگی آن‌ها باشد.

از میان کتاب‌ها و سفرنامه‌های متعدد فریزر، تنها همین سفرنامه که در سطور بالا معرفی شد، در ایران ترجمه و منتشر شده است. این سفرنامه را دکتر منوچهر امیری با عنوان «سفر زمستانی» ترجمه، و انتشارات توس در سال ۱۳۶۴ منتشر کرده است. لازم به ذکر است که نسخه‌ی ترجمه شده‌ی این سفرنامه در کتابخانه‌ی موسسه میرداماد گرگان موجود است و علاقمندان می‌توانند برای مطالعه، آن را از کتابخانه میرداماد امانت بگیرند.